

نظام سیاسی در اسلام

حسین جوان آراسته
دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

www.ketab.ir

جوان آراسته، حسین، ۱۳۴۳ -

نظام سیاسی در اسلام/ حسین جوان آراسته. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر

تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۴۰۰.

۲۴۰ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۳۰۷۴) (فقه و حقوق. فقه سیاسی)

ISBN 978-964-09-2315-3

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیما.

کتابنامه: ص. [۲۳۳] - ۲۴۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. اسلام و دولت. ۲. اسلام و سیاست. ۳. ولایت فقیه. الف. دفتر تبلیغات اسلامی

حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۴۸۳۲

BP ۲۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۲۱۵۹۹

۱۴۰۰

www.ketab.ir

■ موضوع: فقه سیاسی (فقه و حقوق)

■ گروه مخاطب: - تخصصی (طلاب و دانشجویان)

- عمومی

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۳۰۷۴

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۶۹۸

بوستان کتاب

نظام سیاسی در اسلام

- نویسنده: حسین جوان آراسته
- دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۴۰۰ / ۵۰۰ / ۴۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است
Printed in the Islamic Republic of Iran

- ❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائی)، ص پ ۳۷۱۸۵/۹۱۷، تلفن: ۳۷۷۴۲۱۵۵-۷، نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
 - ❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
 - ❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸
 - ❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خمیروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
 - ❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
 - ❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹
- اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- سرپرستار: محمدرضا منصفی سزوندانی • ویراستار: محمد زارعی
- اصلاحات حروف نگاری و صفحه آرا: حسین محمدی • کنترل فنی صفحه آرای: سیدرضا موسوی منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: محمود هدایی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
-------	----

بخش اول

اسلام و حکومت

طرح بحث	۱۹
فصل اول: رابطه اسلام با سیاست	۲۱
هدف و ویژگی های اسلام	۲۱
۱. هدف دین	۲۱
۲. ویژگی های دین	۲۲
دلایل رابطه اسلام با سیاست	۲۴
۱. جامعیت	۲۴
الف) دیدگاه افراطی (دین حداکثری و ناظر به تمام حوزه های علوم بشری)	۲۴
ب) دیدگاه تقریبی (دین حداقلی و محدود به حوزه هدایت معنوی و باطنی)	۲۵
ج) دیدگاه منطقی (دین حداکثری و ناظر به تمام عرصه های حیات انسانی)	۲۵
۲. رابطه دین با عدالت	۲۶
۳. تأسیس حکومت	۲۷
۴. خلافت، امامت و ولایت	۲۸
الف) خلافت و امامت	۲۸

۲۸	ب) ولایت
۲۹	۵. قضاوت
۲۹	۶. تأکید بر شورا و مشورت
۳۰	۷. جهاد و امور نظامی
۳۱	۸. مبارزه با قدرت‌های طاغوتی
۳۱	۹. نفی سلطه‌پذیری
۳۲	۱۰. داشتن نظام حقوقی
۳۳	۱۱. پرداختن به امور اقتصادی
۳۴	۱۲. امر به معروف و نهی از منکر
۳۵	نتیجه
۳۸	گزیده مطالب
۳۹	فصل دوم: بررسی دیدگاه نفی رابطه اسلام با سیاست
۳۹	۱. نفی حکومت در قرآن
۴۲	۲. تقابل میان امامت و خلافت
۴۵	۳. تفاوت میان امور و حیانی و سیاسی
۴۹	۴. خدشه‌دار شدن قداست دین
۵۰	نتیجه
۵۴	گزیده مطالب
۵۶	پرسش
۵۶	پژوهش

بخش دوم

مشروعیت حاکمیت و حکومت

۵۹	طرح بحث
----	---------

۶۳	فصل اول: حاکمیت و ولایت خداوند
۶۳	مفهوم حاکمیت و ولایت
۶۳	۱. حاکمیت
۶۳	۲. ولایت
۶۴	انواع حاکمیت و ولایت
۶۵	حصر حاکمیت و ولایت
۶۶	گزیده مطالب
۶۷	فصل دوم: ولایت پیامبران و امامان (حکومت در عصر حضور)
۶۷	مفهوم امامت
۶۸	ابعاد ولایت و امامت
۶۸	۱. رسالت و مرجعیت دینی
۶۹	۲. ولایت قضائی
۶۹	۳. ولایت سیاسی (ولایت در حکومت)
۷۰	شرایط امامت و ولایت
۷۰	۱. علم غیب
۷۱	۲. عصمت
۷۴	مشروعیت امامت و ولایت
۷۵	۱. مشروعیت ولایت پیامبر
۷۶	۲. مشروعیت ولایت امامان
۷۸	۱-۲. آیات ولایت و امامت
۷۹	۲-۲. روایات ولایت و امامت
۸۰	جایگاه ولایت و امامت

۸۲	۱. خلافت و امامت
۸۷	۲. ماهیت بیعت
۸۸	۱-۲. بیعت به معنای تولی (پذیرش ولایت)
۹۱	۲-۲. بیعت به معنای تولیت (اعطای ولایت)
۹۳	گزیده مطالب
۹۵	فصل سوم: ولایت فقیهان (حکومت در عصر غیبت)
۹۵	شرایط ولایت
۹۶	۱. صلاحیت علمی (فقاہت)
۹۷	۲. صلاحیت اخلاقی (عدالت)
۱۰۰	۳. صلاحیت اجرایی (قدرت)
۱۰۱	دلایل ولایت
۱۰۲	۱. دلایل عقلی
۱۰۲	تقریر اول
۱۰۳	تقریر دوم
۱۰۵	تقریر سوم
۱۰۶	تقریر چهارم
۱۰۸	۲. دلایل نقلی
۱۰۸	الف) مقبوله عمر بن حنظله
۱۱۶	ب) مشهوره ابو خدیجه
۱۲۰	ج) توقیع شریف امام زمان علیه السلام
۱۴۱	گزیده مطالب
۱۴۳	پرسش
۱۴۳	پژوهش

بخش سوم ساختار دولت و حکومت

۱۴۷	طرح بحث
۱۵۱	فصل اول: ارکان دولت
۱۵۱	رکن انسانی دولت
۱۵۱	۱. در نظام‌های عرفی (ملت)
۱۵۲	۲. در نظام اسلامی (ملت: امت مسلمان و کافران اهل ذمه)
۱۵۳	الف) امت مسلمان
۱۵۴	ب) اهل ذمه (غیرمسلمانان دارای پیمان)
۱۵۵	رکن جغرافیایی دولت
۱۵۵	۱. در نظام‌های عرفی (ملکوت)
۱۵۵	۲. در نظام اسلامی (دارالاسلام)
۱۵۷	رکن اقتداری دولت
۱۵۷	۱. در نظام‌های عرفی (حاکمیت)
۱۵۸	الف) شمول و فراگیری
۱۵۸	ب) دائمی و همیشگی
۱۵۸	ج) تقسیم‌ناپذیری
۱۵۸	د) مطلق بودن و نامحدودی
۱۵۹	۲. در نظام اسلامی (ولایت)
۱۶۰	رکن تشکیلاتی دولت
۱۶۰	۱. در نظام‌های عرفی (حکومت)
۱۶۱	۲. در نظام اسلامی (حکومت)
۱۶۲	گزیده مطالب

مقدمه

نظام سیاسی، حقوقی، اقتصادی و اخلاقی، خرده‌نظام‌هایی از نظام اجتماعی اسلام‌اند که در تعامل با یکدیگر با تکیه بر مبانی مشترک و در راستای اهداف مشترک پایه‌ریزی شده‌اند. هر یک از نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی و... مبتنی بر نظریه‌هایی است که نوعاً با مناقشاتی از سوی رقیبان خود همراه است. چون نظام سیاسی ترجمانی از دولت است،^۱ نظریه‌های مربوط به دولت، همان نظریه‌های نظام سیاسی‌اند. به عقیده برخی نویسندگان، هر نظریه معطوف به نظام سیاسی و دولت لازم است عناصر، قلمرو و شبکه قدرت را در بررسی خود لحاظ کند،^۲ اما به نظر می‌رسد قوام نظریه بر طراحی عناصر، مشروعیت و شبکه توزیع قدرت است.^۳ در میان این اضلاع سه‌گانه، مبنای مشروعیت قدرت در اسلام به

۱. مقصود از نظام سیاسی، دولت و حکومت به معنای عام است. دولت به معنای عام، سازمان قدرت به حساب می‌آید. این سازمان تشکیل شده است از افراد که معمولاً با عنوان حاکمان و رهبران از آن‌ها یاد می‌کنیم و نهادها که هر کدام کار و ویژه‌های تعریف‌شده مربوط به خودشان را انجام می‌دهند (نجف لک‌زایی، درآمدی بر مستندات قرآنی فلسفه سیاسی امام خمینی، ص ۱۳۰ و ۱۳۱).

۲. داود فیرحی، نظام سیاسی و دولت در اسلام، ص ۱۸: «عناصر قدرت، نهادها و گروه‌های تشکیل‌دهنده بنای دولت‌اند و چینش و آرایش این عناصر که هر نهادی را در جای معینی نشانده و در تعامل نهادها با یکدیگر و با مردم به آن سهمی از قدرت می‌دهد، ترسیمی از شبکه توزیع قدرت در یک نظریه است».

۳. در مقایسه میان رکن مبنای مشروعیت قدرت، تعریف و تحدید مرزهای جغرافیایی اهمیت کمتری دارد و به نظر می‌رسد در سطح و تراز عناصر تشکیل‌دهنده نظریه نیست.

اندازه‌ای اهمیت دارد که نظریه‌های گوناگون از جمله دو نظریه انتصاب و انتخاب از درون آن سربرآورده‌اند.

از منظر دیگر، سمت‌وسوی نظریه دولت را سه پرسش اساسی در حوزه نظام سیاسی تعیین می‌کند:

۱. چه کسانی حکومت می‌کنند؟

۲. چگونه به حکومت می‌رسند؟

۳. چگونه حکومت می‌کنند؟

هر نظریه باید به این پرسش‌ها پاسخ معقول و مقبول دهد. نظریه‌های دولت در سطح کلان با تکیه بر مبانی خود، به تحلیل سیستمی و توجیه منطقی این پرسش‌های کلیدی می‌پردازند و از رهگذر آن، نمایی از نظام سیاسی مطلوب را به تصویر می‌کشند.

نظریه‌های دولت، بسته به این که چه تعریفی از دولت دینی (اسلامی) و براساس چه معیاری ارائه می‌دهند، در مسیرهای متفاوتی پا می‌گذارند. این که آیا دولت دینی به معنای دولت متعهد به آموزه‌های دینی^۱ یا دولت متعهد به آموزه‌های دینی تحت رهبری رهبران دینی^۲ و یا دولت با حاکمیت دین در تمام شئون اجتماعی و سیاسی^۳ است، الگوهای متفاوتی برای نظریه‌پردازی‌اند.

کتاب حاضر در مقام بررسی نظریه‌های مرتبط با نظام سیاسی اسلام نیست، ولی کوشیده است محورهای کلی این نظام سیاسی را در قالب متنی

۱. براساس چنین برداشتی، دینی بودن حکومت را باید در جانب‌داری آن از دین خاص جست. باوجوداین، دین در مورد شیوه مدیریت سیاسی و نهادهای حکومتی نظر خاصی ندارد. بنابراین، حکومت صفویان و قاجاریان در ایران و حکومت وهابیان در عربستان سعودی، همگی مصادیق حکومت دینی به این معنا پند.

۲. در چنین حالتی، تعهد به آموزه‌های دینی صرفاً در اجرای احکام اسلام محدود نمی‌شود، بلکه حاکمان و متولیان نیز باید شرایط خاص و ویژه‌ای داشته باشند.

۳. در چنین حالتی، دولتی دینی است که افزون بر حاکمیت موازین دینی و حکومت حاکمان واجد شرایط، ساختار حکومت و شیوه‌های کلان مدیریت در آن نیز برگرفته از اندیشه‌های اسلامی باشد.

آموزشی و تا حد امکان با پرهیز از مباحث پیچیده نظری بررسی کند. با فرض این که نظام سیاسی اسلام، نظام امت و امامت^۱ می باشد، این نظام بر دو پایه اساسی بنا شده است: پایه نخست، رابطه «دین و سیاست» و پایه دوم، بررسی «امامت و ولایت». نظریه های ارائه شده از سوی اندیشه وران اسلامی نیز در ارائه تصویری از این مبانی بسیار راه گشاست. از این رو اضلاع سه گانه این مثلث، هر یک بخشی از کتاب حاضر را به خود اختصاص داده اند: بخش اول به مباحث «اسلام و حکومت»، بخش دوم به «مشروعیت حاکمیت و حکومت» و بخش سوم به «ساختار دولت و حکومت» می پردازد.

این اثر، باز نویسی کتابی است که پیش تر با عنوان مبانی حکومت اسلامی منتشر شده بود. آن کتاب، آمیخته ای از مباحث مرتبط با نظام سیاسی در اسلام و مباحث حقوقی بود که اینک پس از گذشت بیست سال از نخستین انتشارش،^۲ با تغییرات محتوایی و شکلی زیاد و تفکیک نظام سیاسی از نظام حقوقی در قالب دو جلد منتشر خواهد شد: «نظام سیاسی در اسلام» و «نظام حقوقی در اسلام». در نگارش این متن، ملاحظات زیر صورت گرفته است:

- استفاده از منابع دست اول در حد امکان.
- ارائه گزیده ای از مطالب هر فصل در پایان.
- بیان مطالب مرتبط با بحث، ذیل عنوان «مطالعه آزاد».
- استفاده از ترجمه آقای محمدمهدی فولادوند در ترجمه آیات.
- طرح سؤالاتی در دو قسمت پرسش (مربوط به متن) و پژوهش (خارج از متن) در پایان هر بخش.

مطالب کتاب که در حد دو واحد درسی تنظیم شده است، افزون بر همه علاقه مندان به نظام سیاسی اسلام، برای دانشجویان رشته های علوم

۱. به دلیل رعایت اختصار، آنچه در این کتاب بررسی می شود، نظام سیاسی اسلام بر پایه اندیشه شیعی و مکتب اهل بیت علیهم السلام است.

۲. مبانی حکومت اسلامی به عنوان اولین متن آموزشی در سال نخست انتشارش (۱۳۷۹) به عنوان یکی از کتاب های منتخب همایش کتاب سال حوزه معرفی و طی این سال ها پانزده بار چاپ شد.

سیاسی،^۱ حقوق عمومی و اندیشه سیاسی در اسلام^۲ به عنوان منبع درسی قابل استفاده خواهد بود.

بر خود لازم می‌دانم از تمام عزیزان مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم) و به‌ویژه مدیر تولید سخت‌کوش آن حجت‌الاسلام والمسلمین اشرفی که در ویرایش و آماده‌سازی و نشر این اثر تلاش وافر داشته‌اند، تشکر نمایم.

در دهه مبارک فجر، این اثر ناچیز را به پیشگاه نادره دوران، پرچم‌دار اسلام ناب محمدی و معمار بزرگ انقلاب اسلامی ایران و آن سفرکرده که صد قافله دل همراه اوست، حضرت امام خمینی رحمه الله هدیه می‌کنم.

والحمد لله

حسین جوان آراسته

قم، ۲۲ بهمن ۱۳۹۹

www.ketab.ir

۱. دروس «فقه سیاسی»، «نظام سیاسی و دولت در اسلام» و «ولایت فقیه و نظریه مردم‌سالاری دینی» در مقطع کارشناسی.

۲. درس «مباحث عقلی اندیشه سیاسی در اسلام» در مقطع کارشناسی ارشد.